

M. Meos oli mitmel korral VMKÜ juhatase, eriti aga revisjonikomisjoni liige. Tihti just tema ettepanekul määrati VMKÜ kaupluse puhastulust toetust VMPS-le, Eesti Rahva Muuseumile, Eesti Kirjameeste Seltsile, Väike-Maarjast pärinevatele üliõpilastele, Väike-Maarja Ühisreaalgümnaasiumi Toetamise Seltsile, raamatukogudele ning teistele tollal Väike-Maarja tuleviku heaks töötanud asutustele, organisatsioonidele ja üksikisikutele.

Tõsiseid jõukatsumisi tsaarivõimu esindajatega ja mitmete oma kitsaid huve silmas pidavate isikutega pidas M. Meos selleks, et VMPS saaks endale seltsimaja. Ehitamise otsus võeti J. Liivi, J. Elkeni ja M. Meose agitatsiooni tulemusena vastu VMPS üldkoosolekul vkj. 6. veebruaril 1911. Projekti koostamise komisjoni valiti M. Meos, J. Liiv ja A. Allast. Et maja saaks nii suur ja lava nii avar, nagu need praegu on, selleks käis M. Meos läbi kõik Eesti tolleaegsed suuremad lavad. Projekti tegi Fromhold Kangro Tartust. 1912. a. alguses hakati kohale vedama paasi, lepiti kokku 93 inimesega, kellest igaüks võttis enda nimel pangast ehituslaenu vähemalt 100 rbl., 6 mail 1912 pandi vaikselt nurgakivi (avali-

kuks tseremooniaks luba ei antud), novembris lõpetati sisetööd ja 22. detsembril 1912 toimus avamine. Maja kavandati sellise perspektiiviga, et see on suutnud kultuurimaja ülesandeid täita tänaseni.

Üksnes M. Meose leidlikkuse ja operatiivsuse teeneks on, et G. Lurichi pärijalt osteti VMPS näidistalu tarvis ära Sandhofi talu, kus kuni seltsi likvideerimiseni 1940. a. tehti võrdluskatseid ja levitati eesrindlikke põllumajanduslikke teadmisi.

VMPS-il oli väike kinnine erialaraamatukogu, milles leidis vaid põllumajanduslikke teoseid, sest eeskirjade järgi ei tohtinud seltsid oma raamatukogudesse profiiliväliseid raamatuid muuretseda. 1915. a. läks olukord vabamaks ja selts sai õiguse hankida endale «kõiki kohaseid raamatuid, mida trükiseadus lubab». Koos sellega teatas kuberner, et VMPS võib oma maja einelauda panna kõigile lugemiseks väljaanded «Selski Hojain», «Põllutööleht», «Talu», «Postimees» ja «Päevaleht». Seepeale tegi M. Meos ettepaneku hankida seltsi raamatukogusse ka ilukirjandust ja muuta kogu laenu-raamatukoguks või nagu tollal öeldi — avalikuks raamatukoguks. 1918. a. võttiski selts vas-

tava otsuse, aga sõja tõttu alustas praegune Väike-Maarja raamatukogu oma tegevust 1919. a. On säilinud mõned M. Meose autogrammi ja pühendusega ilukirjanduslikud teosed, mis ta on kinkinud Väike-Maarja raamatukogule selle tegevuse alguses.

M. Meose varasemate Väike-Maarja-aastate puhul ei saa jätta mainimata tema 1926. a. valminud maja Jaama tn. 4, mille juurde ta rajas eeskujulikult korrastatud parkaia. Sellega andis ta paljudele tõuke kodukaubandustööks, aga ka praktilist eeskujuga ja taimi.

1944. a. alates elas M. Meos väga tagasitõmbunult, pühendudes ainult vene keele õpetamisele Väike-Maarja Keskkoolis ja

oma koduaiale. Rünnaikut tema vastu alustati 1950. a. üldise «ideoloogilise võitluse» aktiveerumise foonil. Nõnda natsionaliseeriti temalt ta maja Uue ja Jaama tänava nurgal, kuigi seal polnud üldse ülepinna. See saavutati sel teel, et maja üldpinnaga liideti õues asuva pesuköögi põrandapind. M. Meos läks oma õiguste taastamisel kuni ülemnõukoguni Tallinnas ja sai õiguse kasutada korterina oma maja mansardkorrust (alla paigutati 1951. a. lastesõim). Rünnaikut jätkus ja M. Meoselt võeti ära õpetajakutse. Ta vallandati haridusministri käskkirjaga 827-K (29. III 1951) VNFSV Tööseaduse koodeksi § 47 p. c põhjal «kui mittesobiv õpe-

taja kohale». Kuigi M. Meost süüdistati väiksemate pattude kõrval ka selles, et ta oli reaktioonilise Eesti Maapäeva aktiivne liige ning kasvas koolinõuniku ja inspektorina noortes kodanlikku vaimu, saavutas ta siiski õpetajakutse ennistamise, ent juba töökohaga rajooni ääremail Simunas, kus ta teenis leiba pensionile minemiseni. Et oma majja tagasi pääsemine osutus lootusetuks, kolis ta 1960. a. Viljandisse sugulaste juurde.

Simunas elades hakkas M. Meos 1955. a. avaldama perioodikas didaktilisi kirjutisi ning õpikute ja programmide kriitikat. See tegevus tipnes 1959. ja 1960. a. Pärast 1962. a. on küll säilinud kümnekond artiklite käsikirja, aga trükki need ei pääsenud.

Paralleelselt artiklite kirjutamisega hakkas M. Meos kirja panema oma mälestusi. Esimene neist oli «Väike-Maarja kultuurimaja saamislugu» (avaldati lühendatult «Kommunismi Koidus» 22.—29. VII 1958). Järgnesid «Kuidas Väike-Maarja sai keskkooli ja kooli heitlusi oma olemasolu eest» (1959), «Väike-Maarja keskkoolihoone ehitamisest» (1959), «Minu haridustee, haridusjuhid ja tsariaegne tööväli» (1963), «Minu veering Eesti kooli loomistõesse» (1963), «Minu kokkupuuteid tsariaegsete politsei-võimudega» (1963), «Märt Meose maja Väike-Maarjas» (1964), «Väike-Maarja alevik käesoleva sajandi algul» (1964) ja «Virumaa I koolinõunikujaoskonna koole, õpetajaid ja õpilasi ko-

danliku Eesti algaastail» (1965). Neid käsikirju säilitatakse Kirjandusmuuseumis ja Rakvere koduloomuuseumis.

1950. a. paik hävitas M. Meos kõik varasemad käsikirjad, ajalehelõigete mapid, mitmeid dokumente ja oma kirjavahetuse arhiivi, säilitades ainult Ida Esinurme (Eiskopi) kirjad. Et I. Esinurm on esimene (aastast 1910) naisõpetaja Väike-Maarja kihelkonnas ja et ta liikus saajandi alguses sageli Jakob Liivi perekonnas (oli koos tema tütre Maeryga Väike-Maarja tütarlastekoolis ja hiljem Maery õpin-gukaaslane kodukooliõpetaja juures), on selles kirjavahetuses mõndagi huvitavat nii tsaariaegse kui ka hilisema Väike-Maarja kultuuriloost.

Kokkuvõtet tehes võib öelda, et M. Meos on imposantne minevikukuju, kes on oluliselt kaasa rääkinud Lääne-Virumaa, eriti aga Väike-Maarja hariduselu (vt. käsikirjade pealkirju), kodukultuuri ja rahvusliku iseteadvuse arendamisel. Väike-Maarja ühismajand on teda meeles pidanud kui kultuurimaja ehitamise mõtte algatajat, kinnitades 1981. a. kultuurimaja fuajee seinale G. Markelovi suure kaksikreljeefi Märt Meosest ja Jakob Liivist. Kui Väike-Maarja võib-olla kunagi rajab praegu väljaehitamisel olevasse parki oma suurmeeste portreebüsteid allee või grupi, nagu seda võib näha Uderna kooli parkis, siis tuleks sinna kindlasti paigutada Märt Meose büst. Võduveres 26. novembril 1990